

Bir Osmanlı Subayının Esaret Günlükleri

Hüseyin Hamit, Haz. Serkan Erdal-Hasan Demirci

İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2020, 244 sayfa, ISBN: 978-978-08-4685-4

Arzu DOĞAN*

Kritiğini yapacağımız eser 1914-1918 yılları arasında cereyan eden I. Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'nde Ruslara esir düşen bir Osmanlı subayının esaret altında kaleme aldığı günlüklerini konu edinmiştir. Savaşın dramatik sahnelerini hatıratın somut gerçekliği ile yansıtan eser, bir asır öncenin dünyasını okuyucunun belleğine kazımaktadır. Eser; İçindekiler, Önsöz, Hüseyin Hamit Bey'in Hayatı, "Esaret", Anavatana Dönüş adlı iki bölüm, Ekler ve Dizin'den oluşmaktadır. Bu değerli eseri okuyucunun hizmetine sunan Serkan Erdal ve Hasan Demirci, Erzurum Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde öğretimüyesidirler.

Günlük, bir kişinin gündelik yaşamından edindiği izlenimleri, o zaman dilimindeki duygu ve düşüncelerini tarih belirterek kaleme almasıdır. Tarihi kaynak değeri, hatıralara nazaran daha somuttur. Zira hatıra, kişinin olayı yaşamasından sonra kaleme alındığı için aradan geçen zaman, olayın yaşandığı zaman dilimini detaylı bir şekilde ortaya koyamayabilir, aslında günlüklerin sübjektif niteliği ağır basan tarihi belgeler olduğunu söylemek çok da yanlış olmayacaktır.

Eserde ele alınan günlükler Mülazım-ı evvel (Üsteğmen) Hüseyin Hamit Bey adlı bir Osmanlı subayına aittir. Hüseyin Hamit Bey, Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nda Ruslara karşı mücadele yürüttüğü Kafkas Cephesi'nde Ruslara esir düşmüştür. Hüseyin Hamit Bey'in günlükleri Rus esareti altında bulunduğu ve daha sonra birkaç arkadaşıyla birlikte Rusların elinden kaçarak tren ile Türkiye'ye geri geldiği 14 Mart 1916-29 Aralık 1918 tarihleri arasını kapsamaktadır.

*Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih ABD. Yüksek Lisans Öğrencisi, dgnarzu045@gmail.com, Orcid: 0000-0001-6152-2687

Bu değerli günlükler sayesinde I. Dünya Savaşı'nın bir kesitine dair detayları gün yüzüne çıkaran yazarlar eseri hazırlarken Kızılay Arşivi'nden faydalanarak eserde bahsi geçen bazı konulara da açıklık getirmişlerdir. Yazarlar, günlüklerde geçen yer adları ve şahıslar hakkında dipnotlarında açıklamalar yaparak okura rahat bir okuma imkânı sağlamışlardır. Hüseyin Hamit Bey'in günlüğünü tutarken kullandığı Rumi takvime göre verilmiş tarihler de yazarlar tarafından Miladi takvimdeki karşılıklarına çevrilerek okumaya kolaylık kazandırılmıştır.

Günlüklerin sahibi Hüseyin Hamit Bey 1892 yılında İstanbul'da doğmuştur. Babası İsmail Hakkı Efendi'dir. Hüseyin Hamit Bey, I. Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'nde Mülazım-i evvel (Üsteğmen) rütbesiyle görev yapmıştır. Kafkas Cephesi'nde Ruslara esir düşerek yaklaşık iki yıl esaret hayatı yaşamıştır. 1918 yılında birkaç arkadaşıyla birlikte kaçarak Türkiye'ye geri dönmüştür.

1914-1918 yılları arasında cereyan eden I. Dünya Savaşı, çok sayıda devleti maddi ve manevi yönden derin çöküntülere sürüklemiştir. İnsanlık tarihinin o güne kadar görmüş olduğu en büyük askerî organizasyonların başında gelen bu olay doğal olarak da insanlığı açlık, kıtlık, salgın hastalıklar ve göç gibi büyük felâketlerle yüz yüze bırakmıştır. I. Dünya Savaşı'nda büyük yaralar alan devletlerin başında şüphesiz birden fazla cephede savaşmak zorunda kalan Osmanlı Devleti gelmiştir. Bu cephelerde çok sayıda askerini şehit verirken çoğunu da esir vermek zorunda kalan Osmanlı toplumu büyük dramlar yaşamıştır. Günümüz bakış açısıyla değerlendirdiğimizde ise bu esaret hatıralarının ve günlüklerinin Osmanlı tarih yazıcılığı açısından zengin bir tarihi kaynak malzemesini miras bıraktığını ifade etmek gerekir.

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndaki diğer cepheleri gibi, Rusya ile mücadele ettiği Kafkas Cephesi de büyük dramların yaşandığı bir cephe olmuştur. Osmanlı Devleti'nin askeri, siyasi ve sosyal açıdan büyük yaralar aldığı bu cephede yaşanan harp sahneleri, tanıttığımız eserin de malzemesinin yazıldığı cephedir. Üsteğmen Hüseyin Hamit Bey'in hikâyesi Nargin Adası'nda başlamış ve birçok zorlu yolculukların sonucunda Nikolsk Kasabası'nda devam etmiştir. Hüseyin Hamit Bey, Nikolsk Kasabası'na gelmeden önce uğrak yerlerinden biri olan Şimendifer'de kendi deyişiyle "*Bediüzzaman Molla Said-i Kürdi denilen meşhur âlimle*"(s.60) karşılaşmıştır. Bir dönem hastalanıp Kostroma'ya hastaneye tedavi için götürülen Hüseyin Hamit Bey, burada iki hafta gibi bir süre tedavi altında iken bu sırada başka bir Türk neferiyle konuşma fırsatı olmuştur. Ancak o zaman ertesi günün Ramazan Bayramı olduğunu öğrenebilmiştir. Esaret altında ne kadar gazete ve ajanslar takip edilse de zaman kavramının bazen takip edilemediğini de burada görmüş oluyoruz. Tedavisi bittikten sonra esaretinin büyük bir bölümünü geçirdiği Nikolsk Kasabası'na geri dönmüştür. Hüseyin Hamit Bey, buradan birkaç arkadaşıyla birlikte kaçıp İstanbul'a oradan da Uşak'a dönüşünü günü gününe kaleme almanın yanı sıra, gittiği yerlerin krokisini çizmeyi ve gördüğü farklı şeylerin resmini çizmeyi de ihmal etmemiştir. Kitapta Hüseyin Hamit Bey'in esir düştüğü tarihle ilgili iki farklı görüş bildirilmiştir. Hüseyin Hamit Bey'in kendi deyişine göre 15 Ocak 1916'da esir düştüğünü ancak Kızılay Arşiv kayıtlarına göre ise bu tarihin 16 Ocak 1917 olduğu belirtilmiştir. Esaret hayatının ilk başladığı yer olan Nargin Adası, bugünkü Azerbaycan'ın başkenti olan Bakü'nün karşısındadır. Bakü, o dönemde Rusların çok sayıda kişiyi esir tuttuğu yerdir. Türk askerleri ise Rus işgali altında bulunan Nargin Adası'na gönderilmiştir. Cihan Harbi sırasında adada bulunan esirlerin olağan üstü ada şartlarından dolayı Azerbaycan Türkleri tarafından

“Makber”, “Arsa-i Kerbelâ” ayrıca yılanları ile de ünlü olduğundan dolayı da “Yılan Adası”¹ denilmiştir.

Üsteğmen Hüseyin Hamit Bey, esaret günleri esnasında gazete ve ajanslar sayesinde Cihan Harbi’nde olup bitenleri takip etmeye çalışmıştır. Bu haberlerden edindiği malumatları kendi bakış açısıyla yorumlayarak günlüğüne yazmıştır. Mesela, 27 Temmuz 1916 tarihini attığı günlük sayfasında; “Ajans geldi. Ajansta 12 Temmuz’da Erzincan şehrini aldıkları, Türklerin yolda top, tüfek bırakarak ricat etikleri yazılı. Demek ki işler berbat. Enver Paşa’muz bir iş göremedi. Cenâb-ı hak sonumuzu hayır eylesin. Âmin! Fena!!!”(s.76) ifadelerine yer vermiştir.

Üsteğmen Hüseyin Hamit Bey, 26 Kasım 1916 tarihli güncesinde ise Fransızca olarak Paris’te çıkan Journal gazetesinin Paris muhabirinden aldığı telgrafta anlattıklarını gazeteden okuduğu şu habere yervermiştir.

“İstanbul’daki Romanya sefaret erkânı Türkiye’de açlık olduğu, Romanya’nın ilan-ı harbi akabinde Beyoğlu’nda ekmeğin kilosu iki frank, şeker ve kahvenin okkası yirmi frank, benzin ve gaz yüz frank imiş. Enver Paşa’ya suikast için ulema ve zabitanadan mürekkep beş yüz kişi kadar bir cemiyet varmış. Suikast yapılmak üzere iken içlerinden biri haber vermiş. Bunlar tevkif edilmiş. Harbiye Nezareti’nin yanında elli kişi asılmış. Diğerleri mahpuslarda mahvedilmiş. İstanbul’u hafiyeler bulutu kaplamış. Orta halliler bile ekmeğin tedarik edemiyorlarmış. Türkler, müttefik ordularının Berlin-İstanbul yolunu keseceklerini anlamış. Eğer bu olursa cephane ve silahını Almanya’dan getirmeye mecbur olan Türkiye teslim-i silaha mecbur olacak. Enver Paşa, Talat Bey ve Liman von Sanders Paşa’nın resimleri var” (s. 127-128).

Hüseyin Hamit Bey, günlüğünde sık sık yer verdiği bu türden haberler vasıtasıyla memleketindeki ekonomik ve siyasal yaşam hakkında malumat sahibi olmuştur.

Hüseyin Hamit Bey, esaret günlerini geçirdiği Nikolsk Kasabası’nın gündelik yaşantısını gözlemleyerek Rus toplumsal yaşantısı hakkında yaptığı analizleri de günlüğüne yazmıştır. Bu gözlemlerini kendi toplumunun yaşantısıyla mukayese etmeyi de ihmal etmeyen Hüseyin Hamit Bey, aydın bir Osmanlı subayının en zor şartlarda bile sağduyulu olma ve işe yarar bir şeyler ortaya koyma gayretinin örneğini sergilemiştir. 13 Mart 1917 tarihini attığı güncesinde;

“Nikolsk’ta bulunduğum yedi aydır bir çocuğun diğeriyle kavga ettiğini görmedim. Sabahleyin mektebe giden muhtelifü’l-cins, beş yaşından on beş, on sekiz yaşına kadar çocukları gördüm. Birbirleriyle her türlü latifeyi yapıyorlar, yekdiğerini kara buluyor. Velhasıl bizim çocuklar birbirlerine böyle latife yaparlarsa mutlaka kavga ederler. Fakat bunlar katiyen böyle yapmıyorlar, gülüyorlar. Buna taaccüp etmemek kabil değildir” (s.185) analiziyle bu durum karşısındaki şaşkınlığını dile getirmiştir.

Eser, Osmanlı Türkçesinin Latin harflerine çevrilerek günümüz araştırmacılarının hizmetine sunulmuştur. Cihan Harbi’nin bir safhasında Rus esareti altında yaşamış olan Osmanlı askerlerinin gündelik hayatı hakkında bilgi sahibi olmak için okunabilecek tarihi belge niteliğindedir. Cihan Harbi’nde askerlerin sadece cephede mücadele vermediklerini, esir düştükleri düşman ilinde yaşadıkları zorluk ve sıkıntıları da öğrenmek için bu alanda çalışma yapacak araştırmacıların görmesi gereken mühim bir çalışmadır. Esaret altındaki bir askerın gündelik yaşamını trajik bir şekilde gözler önüne sermektedir. Sade bir Osmanlı Türkçesiyle kaleme

¹Betül Aslan, “I. Dünya Savaşı Esnasında Nargin Adası’nda Türk Esirler”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum 2010, S. 42, s. 287.

alınmış olan bu eser sadece tarihçilere değil her kesimden ve her yaş grubundan tarih meraklısı okuyucunun zihnine harp esiri Türk askerinin ruhuyla girmektedir. Eser, Rusların gündelik yaşam biçimlerine, kültürlerine, yeme-içme âdetlerine, eğitime verdikleri öneme ve alışkanlıklarına dair ilginç anekdotlarla bir yönüyle de bir Türk insanının gözünden Rusya'nın yansımasını sunmaktadır.